

Te
Fo

L

U

A
pa
se
no

I

«int
karj
prez
jum
288
bibl
stāja
un
200
ga z
info
stitū
muz
inter
teriā
info

Savā
teikt
bibli
Tā, p
svar

Teksts — Aivars Ozoliņš
Foto — Edmunds Brencis, Picture Agency

Paradīzes uzraugs

Aleksandrijas bibliotēkas direktors **Ismails Serageldins** salīdzina pašlaik cilvēkiem pieejamo informācijas apjomu ar ūdens strūklu sejā no ugunsdzēsēju šļūtenes. Modernai bibliotēkai jāspēj nodrošināt, lai šo ūdeni var padzerties

PIRMS doktora Serageldina lekcijas LU Humanitāro un sociālo zinātņu centrā 2. septembrī Vaira Viķe-Freiberga viņu raksturoja kā renesanses cilvēku, kuram ir zināšanas par visu. Dzimtenē mēdz dēvēt par «inteliģentāko cilvēku Ēģiptē». Pēc 28 gadu karjeras Pasaules Bankā aizgāja no tās viceprezidenta amata, jo bija saņēmis piedāvājumu, no kura nevarēja atteikties – atjaunot 288. gadā p. m. ē. dibināto Aleksandrijas bibliotēku, kura pirms 16 gadsimtiem pārstāja eksistēt pēc vairākiem ugunsgrēkiem un kariem. Jaunā bibliotēka vēra durvis 2002. gadā un ir nozīmīgs pasaules mēroga zināšanu glabāšanas, taču arī moderns informācijas tehnoloģiju centrs ar 15 institūtiem un pētījumu centriem, četriem muzejiem, 15 pastāvīgām izstādēm, globālā interneta arhīvu, kā arī globālu cenzēto materiālu datubāzi. Serageldina kredo: «Visu informāciju visiem cilvēkiem visu laiku.»

Savā priekšlasījumā pieminējāt Borhesa teikto, ka viņš iedomājoties paradīzi kā tādu bibliotēku. Kā ir būt paradīzes uzraugam?
Tā, protams, ir ļoti īpaša privilēģija. Bet vēl svarīgāk, ka cilvēces zināšanu ceļi turpinās

«Ir prieks turēt rokās apdrukātas lappuses. Grāmatas ērtums vēl nav pārspēts»

visu laiku. Iespēja palīdzēt to organizēt jaunākām paaudzēm ir pat lielāka privilēģija.

Gadu simtiem bibliotēka bija zināšanu fiziska glabātava. Kas mūsdienās ir bibliotēka?

Ir milzīga atšķirība starp to, kas pēdējos apmēram 200 gadus bijusi bibliotēka un kāda tā kļūs nākamajos 20 gados...

Pēdējos divus, nevis vismaz 20 gadsimtus?

Es runāju galvenoties par jaunāko laiku pēc drukātu grāmatu ieviešanas. Rokrakstu bibliotēkas senākos laikos bija ļoti īpašas. Antīkajās bibliotēkās bija skriptori, un,

piemēram, senajā Aleksandrijā valdīja režīms, kas pārmeklēja karavānas un kuģus, konfiscējot jebkādas rakstītus materiālus, lai nogādātu uz bibliotēku un nokopētu. Viņi atņēma rakstītus materiālus, lai nevis novērstu to izplatīšanu, bet gan lai pavairotu. Tas varbūt bija viens no nedaudzajiem režīmiem vēsturē, kas tā darīja. (Smejas.) Antīkā bibliotēka tiecās savākt un organizēt visas pasaules zināšanas no visiem avotiem.

Cilvēce piedzīvoja būtiskas pārmaiņas līdz ar Gūtenberga iespiedmašīnas izgudrošanu. Attiecības starp bibliotēkām un iedzīvotājiem ļoti mainījās, drukāšanai kļūstot arvien vairāk izplatītai un pēc tam ar masu izglītības izplatīšanos pretstatā tās pieejamībai plānam elites slānītim.

Pašlaik internetā ir pieejams milzīgs materiālu apjoms. Šogad vien pievienoto datu apjoms sasniedz zetabaitu, kas ir apmēram tūkstotis eksabaitu. Lai to iztēlotos – ja digitalizētu visus ASV Kongresa bibliotēkas tekstus, tā būtu viena eksabaita simttūkstošā daļa. Tātad viens zetabaitis ir simt miljonu reižu vairāk nekā viss, kas ir Kongresa bibliotēkā. Tik daudz nāk klāt tīmekli katru gadu. Dzīvojam pasaulē, kurā problēma ir ne vairs informācijas trūkums, bet gan spēja iegūt autoritatīvu informāciju un to organizēt.

Ja lietojam metaforu par zināšanu slāpēm – kad biju jauns, jutos ļoti izslāpis, un, ja man uz mēles uzpilināja vienu vai divus pilienus ūdens, ar to bija par maz, lai remdētu manas slāpes. Tagad ir tā, it kā seja šļāktos ūdens no ugunsdzēsēju šļūtenes. Nevar padzerties, jo ūdens ir vienkārši par daudz.

Tāpēc bibliotēkas būs vietas, kur tiks nodrošināts, ka saņemsiet tik daudz ūdens, cik varat lietot, un ka šis ūdens ir tīrs, nav saindēts. Tas prasīs arī citādu veidu, kā sadarboties ar jauniem cilvēkiem. Piemēram, es esmu Masačūsetsas Tehnoloģiskā institūta bibliotēku Vieskomitejā, un esam novērojuši, kā pēdējā kursa studenti, kuri ir starp labākajiem un talantīgākajiem pasaulē, izturas pret bibliotēkām. Viņiem vajag telpas, kurās var būt radoši – lai ir rokmūzika, picas kastes mētājas uz grīdas, pie sienām plakāti. Un arī telpas, kurās var strādāt mazās grupās un diskutēt. Un ir arī klasiskas lasītavas, kur lasīt grāmatas, vai kabīnes, kur rakstīt savu doktora disertāciju. Un vēl bibliotēkas var nodrošināt tādas telpas, kādas ir jūsu Nacionālajā bibliotēkā brīnišķīgajai izstādei par grāmatu.

Bibliotēkas ir pagātnes glabātājas, taču tās kļūst arī par nākotnes inkubatoriem. Ir vajadzīgs zināms pārejas posms no viena uz otru, taču šis ir laiks, kad tas notiek.

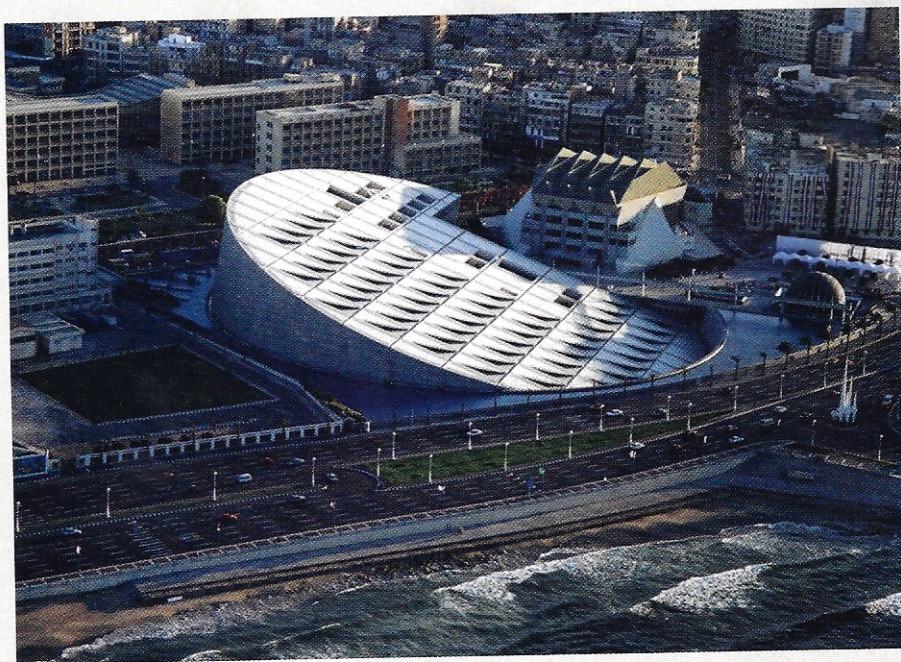
Jūsu teiktais par milzīgo informācijas apjomu atkal liek atcerēties Borhesu, Grāmatas cilvēku viņa stāstā Bābeles bibliotēka – mītisku, visu meklētu personu, kura it kā zinot kodu, kā iegūt zināšanas no bibliotēkā glabātajiem milzumdaudz nesakarīgajiem tekstiem. Vai jau pats informācijas apjoms nav kļuvis par problēmu cilvēkiem?

Nē, ja viņi zina, ko grib. Taču patiesībā jūs uzdodat divus dažādus jautājumus. Viena lieta, ja ir brīnišķīgs parks, kurā atrodas daudz statuju, un es vēlos aiziet pie vienas konkrētas, piemēram, pie Bēthovena statujas, un es zinu, kā pie tās nokļūt, vai arī man ir parka karte. Cita lieta, ka var arī vienkārši pastaigāties parkā, baudīt atsevišķas vietas un atklāt – ak, mans Dievs, te ir Gētes statuja, un te Bēthovens, un tur Volters! Tie ir divi dažādi pieredzes veidi tajā pašā parkā.

Tas bibliotēkās būs nākotnē. To sasniegt mums palīdzēs milzīgie panākumi mākslīgā intelekta veidošanā, informācijas meklēšanas jaunas metodes. Mašīnas kļūs arvien labākas, un absolūti nebūs cita veida, kā rīkoties ar informāciju, kā vien ar mašīnu starpniecību. Un patiesībā tā jau ir pašlaik, atskaitot daļēji tīro matemātiku un dažus īpašus metafiziskus jautājumus, piemēram, pārdomas par to, kas ir dzīves jēga vai Visuma mērķis. Un tas nav ne labi, ne slikti, tā tas vienkārši ir. (Smejas.)

Vai nav risks kļūt tik atkarīgiem no mašīnām zināšanu iegūšanā, ka mašīnas kontrolēs, kā un kādas zināšanas iegūstam?

Tās jau to dara. Tās kontrolē mūsu zināšanu iegūšanu tādā ziņā, ka dara to iespējamu.

Jauņa Aleksandrijas bibliotēka tika atklāta 2002. gadā. To projektēja arhitektu birojs *Snøhetta*

Taču tas ir sadarbības ietvars. Cilvēkiem šodien, piemēram, būtu ļoti grūti iedomāties, kāda būtu dzīve bez elektrības.

Jā, taču elektrība tikai darbina mašīnas, nevis noteic, kādas zināšanas mums būs vai nebūs.

Mūsu dzīvesstils ir atkarīgs no elektrības pieejamības, taču tāpēc nedomājam, ka elektrība mūs kontrolē – uzskatām, ka mēs kontrolējam elektrību.

Tāpēc varat uzdot filozofisku jautājumu kā Diogēns, ja gribat dzīvot viens pats mucā un ar lampu rokā teikt: «Es meklēju cilvēku, īstu cilvēku.» Bet varat arī pateikt sev, ka dzīve kļūst zināšanām bagātāka un sarežģītāka, un rezultātā vajag vairāk rīku. Pagātnē vajadzēja zīmuli un papīru, iespēju lasīt grāmatas un runāt ar cilvēkiem. Tagad vajag pieeju internetam, vajag meklētāju, klēpj datoru vai iPad. Rīki mainās, un vairs nevarēsim lietot pagātnes rīkus, lai tiktu galā ar nākotnes izaicinājumiem. Un kāpēc gan to vajadzētu? Šodien ir vairāk zinātnieku, kuri strādā pie jebkurām problēmām, nekā visā iepriekšējā cilvēces vēsturē kopā.

Vai jaunu zināšanu vieglā pieejamība nav pretrunā ar cilvēka dabu, kurai vajag piepūli, lai atklātu jaunas lietas?

Tam es nepiekrītu. Uzskatu – jo vieglāk ir atrast to, ko mums vajag, jo labāk. Viens no maniem lielajiem varoņiem ir Džimījs Veilss. Ideja savest kopā simt tūkstošus cilvēku, kuri cits citu nepazīst, lai viņi sadarbotos kolektīvā projektā, un radīt Vikipēdiju, pasaulē lielāko enciklopēdiju, kas pastāvīgi tiek papildināta – pirms 20 gadiem tas šķistu smieklīgi. Bet Džimījs to izdarīja!

Vikipēdija ir īpaši svarīga, jo ir salīdzinoši drošs informācijas avots. Īstā problēma ir

cita. Mans netaisnīgs draugs Umberto Eko bija viduslaiku speciālists, un viņš man pirms kādiem 15 gadiem, kad sākām bibliotēku, stāstīja, ka internetā atradis 74 mājaslapas par Svēto Grālu. Viņš izpētījis katru no tām un atzinis, ka divas bija labas, pārējās 72 – muļķības. Lūk, tā ir istā problēma ar internetu.

Viņš bija viduslaiku speciālists, bet es neesmu. Ja es apskatīšu 74 mājaslapas par Svēto Grālu (visticamāk, apskatīšu tikai pirmās trīs vai četras), tad nevarēšu pateikt kā Eko, vai tur ir draža vai tās ir patiešām labas. Bērnam, kurš vienkārši atklāj lietas, nebūs kritiskas spējas atšķirt labu no sliktā. Un diemžēl autoritatīvas vietnes nav īpaši labas komunikācijas ziņā. Arī tāpēc tāds projekts kā Vikipēdija ir lielisks, jo tajā ir iebūvētas daudzas labošanas iespējas.

Ir vēl viena veida briesmas – neraugoties uz milzīgo pieejamās informācijas daudzumu un plašajām izvēles iespējām, cilvēki nav ļoti informēti. Cilvēki nonāk tā sauktajās «atbalss kamerās». Citiem vārdiem sakot, es dodos uz interneta vietni, kura atbalsta manu viedokli un pastiprina manus aizspriedumus, un neklausos, ko saka alternatīvi informācijas avoti. Rezultāts ir polarizētākas politiskās diskusijas, vairāk ekstrēmu uzskatu.

Skārāt politiski sprādzienbīstamu tematu – cilvēku jušanas komfortabli savos noslēgtajos informācijas burbuļos. Ko pret to var iesākt?

Ir interesants jauns pētījums, kas nebūtu iespējams bez datoriem. Pētnieki piecus gadus sekoja 54 miljoniem Facebook kontu, identificēja vairāk nekā 48 tūkstošus uz savvēstības teorijām orientētas interneta vietnes un tad izmēģināja, kas notiek, ja

tajās ievieto autoritatīvu, pārbaudītu informāciju. Lielais vairākums dalībnieku to vienkārši ignorē. Bet daži radikālākie noraida, paziņodami: «Redzat, valdība atkal mēģina jūs maldināt.» Nekāda izvērtējuma.

Tas nozīmē – ja vēlaties kaut ko iesākt pret radikalizēšanos internetā, ir lielāka jēga mēģināt novērst cilvēku ieraušana melu atvarā, pirms viņi noslēdzas šādā atbalss kamerā, nekā cerēt pārliecināt viņus pēc tam, kad tur jau nonākuši. Tas par rīcības stratēģiju.

Bet attiecībā uz sociālajām zinātnēm – vai varat iedomāties, ka 54 miljoniem kontu seko piecus gadus? Neviens to nevarētu

aptaujas, dažu dokumentu analīze. Ir jāmainās rīkiem.

Bioloģija kā zinātnes nosaukums arvien eksistē, ir pat Nobela prēmija bioloģijā, taču tās saturs ir pilnīgi cits. Tas pats notiks ar sociālajām zinātnēm. Pirmīt minētais pētījums par 54 miljoniem Facebook kontu ir priekšvēstnesis – lielo datu analīzes sākums.

Kā bibliotēkas var mazināt pārmaiņu negatīvās sekas – nezināšanas svētlaimi informācijas jūrā, kam nu jau ir nopietnas sekas arī globālajā politikā, piemēram, Brexit Lielbritānijā, ekstrēmistu armijas Tuvajos Austrumos un Ziemeļāfrikā, labējais radikālisms Eiropā, Tramps Amerikā?

Cilvēki vēlas palikt savas atbalss kamerā, kas pastiprina viņu aizspriedumus, nevis par tiem nopietni padomāt. Uzskatu, ka viena no labākajām pretindēm tam ir pieeja informācijai.

Bibliotekāru darbs ir iestāties par vērtībām, un viņi to dara. Parasti nedomājam par bibliotekāriem kā līderiem lielās kaujās par pilsonisko brīvību. Bet ASV Patriotisma likumā, ko pieņēma pēc 2001. gada 11. septembra, bija norma, ka valdība var saņemt informāciju par to, kādas grāmatas lasāt. Kad to mēģināja īstenot vienā konkrētā gadījumā, bibliotekāri pateica «nē». Viņiem paskaidroja – jūs nevarat atteikties, nevarat to apspriest ne ar vienu un nedrīkstat nevienam izpaust, ka mēs jums to lūdzām, un to nosaka likums.

Tad četri bibliotekāri Konektikutas štātā pateica – pie velna likumu, mēs to pārkāpsim un izstāstīsim mūsu advokātiem, ka tas notiek. Varbūt padomju Krievijā vai Hitlera Vācijā varēja prasīt, ko cilvēki lasa, bet šeit mēs to nepieļausim! Sabiedrība pārliecinoši nostājās bibliotekāru pusē, un valdība piekāpās, labotajā Patriotisma likumā vairs neiekļāva šādu normu. Jā, bibliotekāri! (*Smejas.*) Parasti iedomājamies bibliotekārus kā klusus cilvēkus ar brillēm, taču šajā gadījumā viņi bija pilsoņu tiesību aizstāvis pirmajās rindās. Un tur viņiem arī jābūt, jo mēs ticam informācijas brīvībai.

Vai jums ir nācies šīs vērtības aizstāvēt Ēģiptē, it īpaši pēc 2011. gada revolūcijas?

Man nācās aizstāvēties, kad, piemēram, cilvēki prasīja, vai mūsu bibliotēkā ir [Salmana Rušdi] *Sātaniskās vērsmas*. Es teicu – protams, ir. Rietumnieki tālāk nevaicāja, bet vietējie ēģiptieši vērsās pret mani – tā ir aizvainojoša grāmata! Es teicu – patiesībā jums piekritu, esmu to lasījis, un tā man nepatīk. Tad kāpēc jums tā ir? Teicu – tas ir mans darbs. Izplatīt melus? Es teicu – neizplatītu melus, tas ir cits stāsts. Ja gribēsiet uzrakstīt atspēkojumu Rušdi kunga rakstītajam, kur jūs atradīsiet grāmatas eksemplāru? Atnāksiet uz bibliotēku, uzrakstīsiet, un, kad tas būs publicēts, es arī to ielikšu savos plauktos. Un tad citi cilvēki varēs izlasīt viņa grāmatu, jūsu grāmatu un paši spriest. Un rakstīt savas grāmatas.

Vai jūs neapbēdina tas, ka nu jau ir bibliotēkas, kurās vispār nav grāmatu?

Pieņemu, ka nevis tāpēc, ka *Daesh* tās sadedzinājis, bet tāpēc, ka tās ir digitalizētas. Tas notika 2010. gada oktobrī, kad Teksasas Universitātes Izglītības koledža aizvāca grāmatas no plauktiem un tās simtprocentīgi digitalizēja. Jā, tas mani skumdina. Kaut gan uzskatu – nākotnē virzība būs uz pilnībā digitālu materiālu, citādās formās, nekā cilvēki pašlaik iedomājas.

Tomēr pašlaik drukā vairāk grāmatu nekā jebkad agrāk. Un digitalās grāmatas, kas strauji sāka, ir stabilizējušās ap 20% procentiem no jaunajām drukātajām.

Ir prieks turēt rokās apdrukātas lapas. Grāmatas ērtums vēl nav pārspēts. Grāmata ir draugs. Pāršķīrot lapas, redzu pirms 25 gadiem manis izdarītās atzīmes to malās – tās ir ļoti īpašas attiecības.

Ko pats pašlaik lasāt?

Lasu vairākas grāmatas vienlaikus, jo esmu iesaistījies vairākos projektos.

Daudz lasu par ģenētiku, jo esmu Amerikas Zinātņu akadēmijas un Amerikas Medicīnas akadēmijas Ģenētikas komitejā.

Taču mēdzu arī apsēsties un palasīt dzeju. Nizami dzeju – es un prezidente Vaira [Viķe-Freiberga] esam Nizami Gandžavi starptautiskā centra padomes līdzpriekšsēdētāji. Taču arī arābu dzeju un arī Šekspīru – šis ir Šekspīra nāves 400. gads, tad nu daudz pārlasu Šekspīru, un viņš patiešām ir dzejnieks visiem laikiem. Tātad no dzejas līdz vēsturei, analītikai, ģenētikai – liela dažādība. Tas ir viens no dzīves priekšiem! ●

ISMAILS SERAGELDINS

- Dzimis 1944. gadā Gizā Ēģiptē
- 1964. gadā beidzis Kairas Universitāti
- Ieguvis maģistra (1968) un doktora grādu (1972) Hāvarda Universitātē
- 1972. gadā sācis strādāt Pasaules Bankā
- PB viceprezidents (1992–2000)
- No 2001. gada – Aleksandrijas bibliotēkas direktors
- Vairāk nekā 100 grāmatu un 500 rakstu autors
- 34 dažādu pasaules valstu augstskolu goda doktors
- Daudzu akadēmisku, pētniecības, zinātnes un starptautisku organizāciju valžu un padomju priekšsēdētājs vai loceklis

«Man nācās aizstāvēties, kad, piemēram, cilvēki prasīja, vai mūsu bibliotēkā ir *Sātaniskās vērsmas*. Es teicu – protams, ir»

izdarīt bez liela apjoma datu analīzes iespējām. Nesen lekcijā Ņujorkā šokēju klausītājus, paziņodams, ka nākamajos 10–15 gados sociālās zinātnes pilnībā izzudīs. Man prasīja – kā jūs to domājat? Jā, tās izzudīs. Jo sabiedrība arvien vairāk informācijas izliek internetā milzīgā apjomā. Rezultātā tradicionālās sociālās zinātnes, kādas esam tās studējuši, tiks totāli pārskatītas.

Tad man arī jāvaicā – kā jūs to domājat?

Tā nav tik mežonīga doma, kā varētu šķist. Kā piemēru varu minēt zinātni, kura pamatā ir izzudusi, – bioloģiju. Padomājiet, kāda bija bioloģija no 19. gadsimta beigām līdz pagājušā gadsimta 60. gadiem un kāda – pēc tam. Viss ir par DNS un tamlīdzīgi, kas bija pilnīgi neiespējams pirms 1953. gada, kad [Džeimss] Votsons un [Frānsiss] Kriks iedeva mums DNS struktūru, taču tad arī tas prasīja ilgu laiku. Mums bija jābūt ātriem datoriem. Neviens cilvēks nevar pierakstīt trīs miljardus [ģenētisko] burtu, tad vēl trīs miljardus un pēc tam abus pierakstus salīdzināt un atrast viena nukleotīda polimorfismu.

Pēdējos 20–30 gados pasaulē notikušas milzīgas pārmaiņas. Ir milzīgs informācijas apjoms, un sociālie zinātnieki nevar ar to rīkoties tāpat kā agrāk – gadījuma